

УДК 343.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-17>

Тимофєєва Лілія Юріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6968-6587>

ПРИНЦИПИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти реалізації принципів індивідуалізації та диференціації відповідальності. Аргументовано, що ефективність запобігання злочинам, зокрема, залежить від реалізації принципів кримінального права, у тому числі та головним чином принципів диференціації та індивідуалізації, а також пропорційності. Установлено, що некоректне врахування всіх обставин справи, особливостей особи винного та його поведінки щодо вчиненого правопорушення може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа, та не досягнути цілей призначення покарання та застосування інших засобів кримінально-правового реагування.

Ключові слова: принцип індивідуалізації, принцип диференціації відповідальності, пропорційність, справедливість, призначення покарання, ефективність запобігання злочинам.

Постановка проблеми. Визначення та класифікація кримінальних правопорушень, засобів реагування на конкретні кримінальні правопорушення та їхніх особливостей, врахування всіх обставин, які впливали на вчинення кримінального правопорушення, котрі відбувалися в момент його вчинення та після вчинення, впливають на ефективність запобігання кримінальним правопорушенням та досягнення справедливості правосуддя, а також сприйняття цих результатів людьми (особами, які вчинили кримінальне правопорушення, потерпілими, суспільством у цілому та державою).

У тому числі та головним чином досягненню цих завдань сприяє реалізація принципів кримінального права, зокрема принципів диференціації, індивідуалізації та пропорційності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Н.О. Антонюк комплексно дослідила диференціацію кримінальної відповідальності у кримінальному праві України як на рівні Загальної, так і Особливої частини КК, визначила поняття, виокремила її ознаки, здійснила класифікацію тощо [1]. На її думку, «диференціація кримінальної відповідальності покликана забезпечити справедливий, пропорційний баланс між базовим (загальним) посяганням зі всіма його ознаками особою, яка вчинила таке діяння, та потенційним колом заходів, які передбачені законодавцем за вчинене у кримінальному законі» [1, с. 490]. Л.В. Павлик узагальнив позиції науковців щодо дефініції поняття «диференціація кримінальної відповідальності» та вважає, що суть процесу диференціації кримінальної відповідальності полягає у встановленні різних за видом та обсягом обмежень прав і свобод суб'єкта злочину залежно від обставин, що впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня су-

пільної небезпеки злочинного посягання, а диференціації покарання – у визначенні видів і розмірів (строків) покарань і встановлення їх еквівалентності [2, с. 261]. В.О. Навроцький пропонує розуміти диференціацію як установлення різних форм і видів відповідальності за правопорушення залежно від його родових і видових ознак, її посилення або пом'якшення у самому законі [3, с. 101]. Учений також серед ознак диференціації кримінальної відповідальності виокремлює врахування типовості суспільно небезпечного діяння. М.І. Хавронюк обґрунтував ризики надмірної диференціації. На його думку, КК України містить надто широкі можливості реалізації кримінальної відповідальності у різних формах. В умовах тотальної корупції в Україні передбачені кримінальним законом засоби диференціації кримінальної відповідальності, які роблять можливою найширшу судову дискрецію, є додатковим і надзвичайно потужним корупційним ризиком [4].

Е. Корнфорд досліджує диференціацію правопорушень у кримінальному праві в контексті реалізації принципу справедливого маркування (ярликування), згідно з яким розмежування між правопорушеннями має відображати відмінності в характері та тяжкості правопорушення, яке вони криміналізують (2022) [5]. Дж. Чалмерс та Ф. Леверік дослідили ризики несправедливого маркування, зокрема за назвою правопорушення [6].

У науці немає єдиного підходу до визначення поняття диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, їх співвідношення з принципом пропорційності. Окрім того, мінливість умов актуалізує дослідження питань їх практичного застосування в частині запобігання злочинам.

Метою статті є встановлення особливостей збалансованої реалізації принципів диференціації та індивідуалізації відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний закон містить низку обставин, які сприяють диференціації відповідальності та врахуванню їх під час призначення покарання, зокрема тяжкість кримінального правопорушення (ст. 12 KK), стадії вчинення кримінального правопорушення (ст. ст. 14, 15 KK), співучасть (ст. 27 KK), форми вини (умисне вбивство (ст. 115 KK) та необережне вбивство (ст. 119 KK)), множинність, урахування пом'якшуючих (ст. 66 KK) та обтяжуючих (ст. 67 KK) обставин під час призначення покарання та врахування пом'якшуючих обставин (наприклад, урахування стану сильного душевного хвилювання у ст. 116, а післяпологового стану – у ст. 117 KK) та обтяжуючих обставин під час кваліфікації діяння (наприклад, ч. 2 ст. 115 KK) та ін. Також вищезазначені та інші обставини справи, які не відобразилися або не в повному обсязі відобразилися під час кваліфікації, індивідуалізують покарання або можливість застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

Диференціація здійснюється згідно з класифікацією кримінальних правопорушень (ст. 12 KK). Слід визнати, що категоризація кримінальних правопорушень, передбачена в проекті нового KK України, більш диференційована, індивідуалізована, передбачувана, а отже, більш зрозуміла. Типова санкція сприяє формуванню єдності підходів до врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Таким чином, забезпечуються стабільність кримінального законодавства, єдність підходів до визначення ступенів тяжкості, диференціації та індивідуалізації відповідальності, а також пропорційності. Ця категоризація заснована на ступені шкоди, спричиненій особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У ст. 1.3.4 проекту нового KK (станом на 21.07.2025) передбачено принцип пропорційності як окремий принцип. Убачається, що принципи індивідуалізації та диференціації відображено як складники принципу пропорційності. Розуміння принципу пропорційності, згідно з практикою ЄСПЛ (тест на пропорційність), відображується у таких положеннях статті: «1. Кримінально-правові засоби є крайніми засобами реагування держави на протиправні діяння, передбачені цим Кодексом... 4. Надмірність кримінально-правових засобів не допускається. 5. Більш суворий кримінально-правовий засіб установлюється та застосовується лише тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для досягнення їхньої мети» [7]. Принцип диференціації відображується у ч. 2 «Пропорційність є основою поділу кримінальних правопорушень на види», а принцип індивідуалізації частково відображується в ч. 3 «Кримінально-правові засоби встановлюються відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення та застосовуються з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особи винного».

Розглянемо диференційованість складів на *законодавчому рівні* в конкретних розділах KK, а також можливість для індивідуалізації залежно від їх диференціації.

Відповідальність за злочини проти основ національної безпеки диференціюється не лише в рамках одного розділу, а й урахує особливості родового об'єкта інших розділів. Зокрема, це стосується кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, військових, воєнних кримінальних правопорушень та деяких інших. Склад посягання на життя державного чи громадського діяча, передбачений ст. 112 KK, необхідно відмежовува-

ти від умисного вбивства, передбаченого ст. 115 KK. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в ст. 112 KK ідеться про вичерпний перелік потерпілих, і посягання відбувається не так на їхнє життя, як на функцію, яку вони виконують у державі.

Відповідальність за ці склади диференціюється. Санкція за ст. 112 KK передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк 10–15 років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої. Санкція за п. 8 ч. 2 ст. 115 KK передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на аналогічний строк 10–15 років або довічного позбавлення волі з конфіскацією майна у випадку, передбаченому п. 6 ч. 2 ст. 115 KK.

Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я достатньо диференційовані. Зокрема, KK України класифікує умисні вбивства на прості, кваліфіковані, привілейовані. Склади доволі конкретизовані. ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2 детально відмежовує кваліфіковані склади від простих та в деяких моментах привілейованих. Така диференціація дає можливість також максимально індивідуалізувати реакцію держави на вчинене, зокрема призначити пропорційне покарання, урахувати поведінку особи, форму вини (умисне вбивство (ст. 115 KK) та необережне спричинення смерті (ст. 119 KK)), емоційний стан (ст. ст. 116, 117 KK), необхідність захищатися чи захищати (ст. 118 KK). Положення ч. 2 ст. 115 KK містять перелік кваліфікованих складів, відмежовують їх від простого складу, передбаченого ч. 1 ст. 115 KK, та відповідно диференціюється відповідальність за відповідними складами залежно від умов їх учинення, ознак об'єктивної сторони. Зокрема, вбивство у бійці та вбивство з хуліганських мотивів відмежовуються залежно від відношення винного до спричинення смерті. Із хуліганських мотивів дії винного цілеспрямовані та спрямовані на вчинення вбивства незнайомої людини. У бійці, хоча першочергово особи не мали наміру вбити один одного, жоден із них не зупинився, коли бійка переросла у неконтрольований стан.

Убивство з ревнощів (ч. 1 ст. 115 KK) та вбивство у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 KK) відмежовують, зокрема, залежно від обізнаності особи щодо зради партнера. Зрада може стати підставою сильного душевного хвилювання. Але якщо людина вже знала про зраду та використала ситуацію викриття партнера у зраді для виправдання вбивства через помсту, це має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 115 KK, а не за привілейованим складом, передбаченим ст. 116 KK, який містить значно нижчу санкцію порівняно з основним складом. Зворотнє було б непропорційним реагуванням на вчинене та не враховувало б індивідуалізуючі обставини. Ці склади є прикладом того, як індивідуалізуючі ознаки покарання перейшли в диференціюючі ознаки складів.

Відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень диференціюється залежно від ступеня спричиненої шкоди (легкі тілесні ушкодження (ст. 125 KK), середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 126 KK), тяжкі тілесні ушкодження (ст. 121 KK)).

Кримінальні правопорушення проти власності. Серед прикладів також можна навести фактичну відсутність диференціації основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованих складів крадіжки та деяких інших кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану, оскільки всі крадіжки (навіть у мінімальному розмірі) мають кваліфікуватися як мінімум за ч. 4 ст. 185 KK. Тобто диференціації за ч. ч. 1–3 ст. 185 KK в умовах воєнного стану фактично немає.

Відповідальність, диференційована залежно від об'єкта посягання, особливостей вини та кваліфікації, буде залежати від установлених наслідків, причинно-наслідкового зв'язку між діянням конкретних осіб і наслідками, та зафіксованих обставин, які будуть підтверджувати спрямованість умислу винуватих осіб.

Слід також зазначити про певні вади правотворчості в частині реалізації принципів індивідуалізації та диференціації відповідальності.

09 липня 2025 р. зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстраційний № 13423-1) [8]. Ним, зокрема, пропонується доповнити КК новою ст. 111-3, що передбачатиме кримінальну відповідальність за вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану. Така пропозиція є *непослідовною, породжуватиме колізії та порушення структури КК, а також порушуватиме принципи індивідуалізації та диференціації відповідальності*.

За всіма частинами у запропонованій ст. 111-3 КК пропонується передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. Така санкція не дає можливості індивідуалізувати та диференціювати кримінальну відповідальність, призначити покарання, пропорційне тяжкості конкретного кримінального правопорушення. За правилами законодавчої техніки також є неприпустимим передбачати однакове покарання у всіх частинах. Окрім того, кваліфіковані склади повинні містити ознаки основного складу. У запропонованій статті всі її частини містять абсолютно різні склади кримінальних правопорушень, які продовжують залишатися в інших розділах КК (виключати їх не пропонують)¹.

На думку О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана, Є.О. Письменського, «кваліфіковані склади кримінального правопорушення містять у собі всі без винятку ознаки основного складу кримінального правопорушення та одну (або декілька) кваліфікуючих ознак. Порушення цього правила означатиме неправильне розуміння змісту кримінального закону, здатне поставити під сумнів усю систему кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності» [9].

Якщо законодавець прагне посилити кримінальну відповідальність, то таке рішення має бути обґрунтованим, відповідати нормам національного, міжнародного, європейського законодавства, особливостям законодавчої техніки. Емоційні рішення та прагнення схвалення суспільством не призводять до ефективної протидії злочинності. Так само посилення кримінальної відповідальності не стримує від учинення злочинів, не сприяє ефективному запобіганню злочинності. Для превенції

злочинності основну роль грає невідворотність відповідальності, а не жорстокість закону. Диференціація може відбуватися за відмінними ознаками схожих складів. Окрім того, покарання має бути пропорційним та індивідуалізованим.

Дж. Чалмерс і Ф. Леверік серед ризиків несправедливого маркування зазначають, що назви правопорушень не повинні «створювати хибного або оманливого враження про характер або масштаби правопорушення правопорушника або спонукати до неточних висновків». Друге – це комунікативна цінність справедливого маркування: назви правопорушень «передають інформацію про правопорушника низці різних органів... [які] можуть формувати думки або приймати рішення щодо правопорушника, що базуються на отриманій інформації» [6, с. 228, 238].

У цьому разі назва вводить в оману, оскільки корупція не є державною зрадою. За таким принципом усі кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану можна було б називати державною зрадою, оскільки вчинення злочину не сприяє наближенню перемоги, шкодить суспільству та державі.

Учений називає такі випадки правом проти неправомирної стигматизації. У такому разі суттєво страждає репутація особи. Вона засуджується в тому, що насправді не вчиняла та не мала наміру вчиняти. Невизначеність у застосуванні обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння та інших заохочувальних норм, може призвести до суттєвих зловживань та можливості уникнення відповідальності.

Разом із тим, згідно з положеннями проєкту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав» від 10 травня 2024 р. № 11228-1 [10] пропонується доповнити ст. 43 КК новою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння за вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону в інтересах забезпечення національної безпеки України виконувала заздалегідь затверджене керівником спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності контррозвідувальне (спеціальне) завдання або заздалегідь затверджене керівником розвідувального органу розвідувальне (спеціальне) завдання.

У проєкті Закону не запропоновано зміни до ч. 2 ст. 43 КК, згідно з якою особа «підлягає кримінальній відповідальності за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків». Виходить, що на діяння

¹ Санкції кваліфікованих складів чинних ч. 4 ст. 191 КК – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років (ч. 5 ст. 191 КК – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна); ч. 2 ст. 210 КК – обмеження волі на строк від 2 до 5 років або позбавлення волі на строк від 2 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; ч. 2 ст. 364 КК – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, зі штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; ч. 4 ст. 368 – позбавлення волі на строк від 8 до 12 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років із конфіскацією майна; ст. 368-5 КК – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. Санкція ч. 1 ст. 364 КК передбачає пробацийний нагляд на строк до 3 років або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років зі штрафом від 250 до 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Такої різниці між основним та кваліфікованим складами бути не може.

Окрім того, ч. 3 ст. 111 КК попри тяжкість злочину «державна зрада» містить умови для звільнення від кримінальної відповідальності для заохочення правомірної поведінки.

під час виконання «контррозвідувального (спеціального) завдання» такі положення не поширюються та безкарно можна вчиняти в тому числі тяжкі та особливі тяжкі злочини.

Також неможливо перевірити, чи контррозвідувальне (спеціальне) завдання було заздалегідь затверджене керівником, оскільки така діяльність знаходиться під грифом секретності.

У Пояснювальній записці до проекту Закону № 11228-1 зазначено: «Під час виконання таких завдань у діяннях контррозвідника або особи, яка співробітничас з контррозвідкою на конфіденційній основі, можуть міститися склади злочинів, відповідальність за які, зокрема, передбачена статтями 111, 111-1, 258-3, 260 Кримінального кодексу України». Якщо положення проекту Закону спрямовані на виключення кримінальної протиправності конкретних дій у разі виконання «спеціального завдання», то у запропонованому положенні проекту Закону необхідно чітко визначити статті Особливої частини, які можуть підпадати під дію таких обставин; передбачити обмеження щодо спричиненої шкоди. Хоча такий крок також містить ризики зловживань.

Запропоновані положення у разі прийняття нівелюють такий суворий підхід до корупції (який пропонується іншими проектами законів). Виглядає так, що за бажанням кожна людина, яка цікава владі, може уникнути кримінальної відповідальності за будь-які діяння (кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, статевої свободи та недоторканості, корупційні кримінальні правопорушення тощо), які мають ознаки складу кримінального правопорушення.

Виходячи з того, що реальному механізму відшкодування шкоди державою немає, таку шкоду відшкодувати ніхто не буде. Проблема відшкодування шкоди в кримінальному праві є системною та потребує комплексного вирішення, зокрема закріплення порядку компенсації та реституції, а також налагодження механізму (створення відповідного фонду).

На думку В.О. Тулякова, ефективність права залежить від його здатності досягати цілей правового регулювання, спрямованих на забезпечення безпеки та захист суб'єктів відповідних правовідносин. Світові, регіональні та національні особливості реалізації охоронно-запобіжних правовідносин зумовлюють неминучу диференціацію в оцінці ефективності заходів залежно від особливостей суб'єктів, об'єктів та потреб інших учасників кримінально-правових відносин (потерпілих, третіх осіб, партії, соціальні групи, держави, міжнародні та транснаціональні організації) [11, с. 4]. Тому реалізація принципів у кримінальному праві, зокрема принципів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, має тримати у фокусі всіх суб'єктів кримінально-правових відносин (особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілих, суспільство у цілому та державу).

На думку М.І. Хавронюка, диференціація кримінальної відповідальності призводить до забуття принципу невідворотності кримінальної відповідальності і принципу рівності громадян перед законом, поступово стирає межу між принципом справедливості (адекватності) та принципом гуманізму (милосердя) і зводить в абсолют принцип індивідуалізації покарання. В умовах тотальної корупції в Україні передбачені кримінальним законом засоби диференціації кримінальної відповідальності, які роблять можливою найширшу судову дискрецію, є додатковим і надзвичайно потужним корупційним ризиком [4].

Питання врахування всіх кваліфікуючих та пом'якшувальних ознак повинні мати системне вирішення. Наявність алгоритмів під час кваліфікації та призначення покарання (застосування засобів кримінально-правового впливу, іншої реакції на протиправне діяння) сприяють повній, точній та об'єктивній (виходячи з урахування обставин справи) кваліфікації вчиненого діяння [12, с. 31]. Така кваліфікація, своєю чергою, сприяє індивідуалізації, диференціації кримінальної відповідальності, призначенню справедливого та пропорційного покарання (іншої реакції на протиправне діяння) виходячи з обставин справи. Зокрема, під час створення таких алгоритмів необхідно враховувати конкретний вплив пом'якшувальних та обтяжуючих обставин на кваліфікацію та призначення покарання за кримінальне правопорушення, вплив таких обставин на інших суб'єктів кримінально-правових відносин.

Ендрю Корнфорд зазначає, що принцип справедливого маркування (у частині диференціації правопорушень. – Л.Т.) не повинен бути єдиним або основним принципом, що регулює рішення щодо диференціації правопорушень. Його аргументація складається з трьох основних тверджень. По-перше, основою для цього принципу є обов'язок забезпечити справедливий розподіл провини, вираженої через кримінальне засудження. По-друге, цей обов'язок не може бути абсолютним: якби це було так, результатом було б абсурдно диференціюване кримінальне право. По-третє, кілька інших чинників мають значення для того, як ми повинні диференціювати правопорушення, і вони часто суперечитимуть вимогам справедливого звинувачення. Повне нормативне пояснення диференціації правопорушень має виходити за рамки справедливого маркування або, власне, будь-якого окремого принципу [5]. Учений, по суті, говорить про баланс та почуття здорового глузду у диференціації відповідальності.

Обставини, які не можна врахувати за допомогою принципу диференціації відповідальності (на законодавчому та правотворчому рівні), можна врахувати за допомогою принципу індивідуалізації відповідальності (на правозастосовному рівні). Принцип пропорційності сприяє досягненню балансу між диференціацією та індивідуалізацією.

Тому слід казати про пропорційність диференціації, адже не завжди одні й ті самі обставини, які диференціюють кримінальні правопорушення, однаково та пропорційно враховуються. А також пропорційність індивідуалізації, адже мають ураховуватися лише обставини, які стосуються конкретної справи, під час як кваліфікації, так і призначення покарання. Не всі особистісні риси особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, слід ураховувати. Некоректне врахування таких обставин може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа. У подальшому це відображається на ефективності запобігання злочинності.

Висновки. Ефективність запобігання злочинам, зокрема, залежить від збалансованої реалізації принципів кримінального права, у тому числі та головним чином принципів диференціації та індивідуалізації, а також пропорційності.

Принципи індивідуалізації та диференціації відповідальності реалізуються на законодавчому, правозастосовному (під час як кваліфікації, так і призначення покарання та застосування інших засобів реагування, зокрема заохочувальних), правотворчому (під час конструювання кримінально-правових норм) рівнях.

Кримінальний закон містить низку обставин, які сприяють диференціації відповідальності та врахуванню їх під час призначення покарання, зокрема тяжкість кримінального правопорушення, стадії вчинення кримінального правопорушення, співучасть, форми вини, множинність, урахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин під час призначення покарання та врахування пом'якшуючих обставин. У законотворчій діяльності пропозиції змін до законодавства, особливо КК, мають бути системними, враховувати чинне законодавство, положення Конституції, міжнародні норми, ратифіковані Україною, європейські норми, які потребують гармонізації.

Принцип індивідуалізації полягає у тому, щоб максимально врахувати всі обставини (обтяжуючі та пом'якшуючі), які є в конкретній справі, на правозастосовному рівні. Принцип диференціації сприяє тому, щоб певні

обставини (обтяжуючі та пом'якшуючі) ураховувалися на правотворчому рівні на етапі конструювання кримінально-правової норми та подальшого її застосування.

Урешті, урахування всіх цих обставин сприяє досягненню справедливості. Некоректне врахування таких обставин може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа, та не досягнути цілей призначення покарання і застосування інших засобів кримінально-правового реагування.

Пропорційність диференціації означає застосування єдиних обґрунтованих підходів до врахування одних і тих самих обставин, які диференціюють кримінальну відповідальність.

У подальших дослідженнях будуть більш предметно досліджені питання пропорційності диференціації та індивідуалізації на прикладах судової практики.

Список використаних джерел

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України : монографія. Київ : Алерта, 2023. 554 с.
2. Павлик Л.В. Диференціація кримінальної відповідальності, покарання та виконання покарання: особливості розмежування понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 256–265.
3. Навроцький В. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : Міжнародний симпозіум, м. Львів, 11–12 вересня 2009 р. Львів, 2009. С. 101.
4. Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Підприємство, господарство і право*. 2009. № 8. С. 3–7.
5. Cornford Andrew. Beyond Fair Labelling: Offence Differentiation in Criminal Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 42, Issue 4, Winter 2022, P. 985–1011. DOI: 10.1093/ojls/gqac007
6. Chalmers James, Leverick Fiona. Fair Labelling in Criminal Law. *Modern Law Review*. Volume 71. Issue number 2. 2008. P. 217–246. DOI: 10.1111/j.1468-2230.2008.00689.x
7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні : проект Закону від 09 липня 2025 р., реєстраційний № 13423-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56731>
9. Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні : монографія. Київ : Норма права, 2023. С. 361.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав : проект Закону від 10 травня 2024 р., реєстраційний № 11228-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44187>
11. Tuliakov V. Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions. *International Annals of Criminology*. Cambridge University Press. 7 January 2025. P. 1–22. DOI: 10.1017/cri.2024.22.
12. Тимофєєва Л.Ю. Пропорційність урахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин при кваліфікації та призначенні покарання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. № 1(21). С. 13–36. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.306239.

References

1. Antonyuk, N.O. (2023). *Dyferentsiatsiya kryminalnoyi vidpovidalnosti u kryminalnomu pravi Ukrayiny* [Differentiation of criminal liability in the criminal law of Ukraine]: monohrafiya. Kyiv: Alerta. 554 p. [in Ukrainian].
2. Pavlyk, L.V. (2015). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti, pokarannya ta vykonannya pokarannya: osoblyvosti rozmezhuвання ponyat'* [Differentiation of criminal liability, punishment and execution of punishment: features of the distinction of concepts]. *Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs], 2, 256–265. [in Ukrainian].
3. Navrotsky, V. (2009). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: zabahanka zakonodavtsya chy neobkhdnist'* [Differentiation of criminal liability: a whim of the legislator or a necessity]. *Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny 2001: problemy zastosuvannya i perspektyvy udoskonalennya: Mizhnarodnyy sympozium 11–12 veresnya 2009 roku* [Criminal Code of Ukraine 2001: problems of application and prospects for improvement: International Symposium September 11–12, 2009]. LvDUVS 2009, 101. [in Ukrainian].
4. Khavronyuk, M.I. (2009). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: chy kryminal'na bezvidpovidal'nist'?* [Differentiation of criminal liability: or criminal irresponsibility?]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 8, 3–7. [in Ukrainian].
5. Cornford, A. (2022). Beyond Fair Labelling: Offence Differentiation in Criminal Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 42, 985–1011. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqac007>
6. Chalmers, J., Leverick, F. (2008). Fair Labelling in Criminal Law. *Modern Law Review*. 71, 2, 217–246. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2008.00689.x>

7. Tekst projektu novoho Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine]. (Proekt stanom na 21.07.2025). Retrived from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf> [in Ukrainian].

8. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo pryivnyannya karnosti koruptsiynykh kryminal'nykh pravoporushen' do derzhavnoyi zrazy na period voyennoho stanu v Ukrayini: Proyekt Zakonu [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Equating the Punishment of Corruption Criminal Offenses to High Treason for the Period of Martial Law in Ukraine: Draft Law] vid 9 lypnya 2025 roku, reyestratsiynyy № 13423-1. Retrived from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56731> [in Ukrainian].

9. Dudorov, O.O., Movchan, R.O., Pys'mens'kyy, Ye.O. (2023). Kryminal'no-pravova okhrona lisu v Ukrayini: monohrafiya [Criminal and Legal Protection of Forests in Ukraine: Monograph]. Kyiv: Norma prava, 520 p. [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksiv Ukrayiny, inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vrehulyuvannya pytan' protydyi rozviduval'no-pidryvnyy diyal'nosti spetsial'nykh sluzhb inozemnykh derzhav: Proyekt Zakonu [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine, Other Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Issues of Counteracting Intelligence and Subversive Activities of Special Services of Foreign States: Draft Law] vid 10 travnya 2024 roku, reyestratsiynyy № 11228-1. Retrived from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44187> [in Ukrainian].

11. Tuliakov, V. (2025). Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions. *International Annals of Criminology*. Cambridge University Press. 07 January 2025, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1017/cri.2024.22>.

12. Timofieieva, L.Yu. (2024). Proportsiynist' vrakhuvannya obtyazhuyuchykh ta pom'yakshuyuchykh obstavyn pry kvalifikatsiyi ta pryznachenni pokarannya [Proportionality of Taking into Account Aggravating and Mitigating Circumstances in Qualifying and Imposing Punishment]. *Visnyk asotsiatsiyi kryminalnoho prava Ukrayiny – Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 1(21), 13–36. [in Ukrainian].

Timofieieva Liliia,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Law

(National University «Odesa Law Academy», Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6968-6587>

PRINCIPLES OF INDIVIDUALIZATION AND DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY

The article examines the theoretical and practical aspects of the implementation of the principles of individualization and differentiation of responsibility.

It is argued that the effectiveness of crime prevention depends in particular on the implementation of the principles of criminal law, including and mainly the principles of differentiation and individualization, as well as proportionality. It is established that incorrect consideration of all the circumstances of the case, the characteristics of the perpetrator and his behavior in relation to the offense committed can lead to a milder or harsher punishment than the one the person deserves and not achieve the goals of imposing punishment and applying other means of criminal law response.

It was found that the criminal law contains a number of circumstances that contribute to the differentiation of responsibility and their consideration when imposing a penalty, in particular the severity of the criminal offense, the stage of committing a criminal offense, complicity, forms of guilt, multiplicity, consideration of mitigating and aggravating circumstances when imposing a penalty and consideration of mitigating circumstances.

It is argued that the principle of individualization consists in taking into account as much as possible all the circumstances (aggravating and mitigating) that are in a specific case. The principle of differentiation contributes to the fact that certain circumstances (aggravating and mitigating) are taken into account in at the stage of constructing a criminal law norm and its further application.

It is substantiated that taking into account all these circumstances contributes to the achievement of justice. It is established that the proportionality of differentiation means the use of uniform approaches to taking into account the same circumstances that differentiate criminal offenses.

Key words: *the principle of individualization, the principle of differentiation of responsibility, proportionality, justice, assignment of punishment, effectiveness of crime prevention.*

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 29.09.2025
Опубліковано 21.11.2025